

միւր (0) չ'աւարտեր չէ լինցներ քանի մ'առակներ: Ընդհանրապէս կրնայ ըսուի որ Վարդանայ սիրական գրական ճիւղն եղած է խրատական գրութիւններ համեմատած առականբով, զոչոչներով եւն, որոնցմէ բարոյական երատներ կը հանէ. թէպէտ եւ կան խրատներ նաեւ առանց զրուցներու եւն, եւ այս ածին պէտքայն ձեւերով յաճախ՝ ըստ երեւութին սանց շատերն այնպէս են որ կրնան շատ լաւ տրու ըլլալ՝ արասանուած եկեղեցոյ բեմէն, զորոնք յետոյ գրոց վերածած է եւ զանայած տարածել: Այս վերջին պարագայս տեսներ արգէնի թիղթին առ Միքայէլ, ուր անոր վրայ պարտք կը դնէ իւր գրուածներն «ընդոցանէն» Անտոնոսայ եկեղեցին (տես § 321), նոյնը կը կրկնէ ուրիշ տողեր այլ, այսպէս երբ կ'որհնէ զանոնք «որ տակն էս թերէն զիբն է հեռուսոր, որ լին էս ալիքն, բառու էս դինն սրբն էս քիւնն է քառու է քառու, յալուբնէ յալուբն, եւն (տես § 326):

Այս վարդանայ անին եւ գրաւոր գործունէութեան մասին մեր բոլոր գիտցածը: Եթէ առկայ բազմազան հաւաքումները վարդան մը կը յիշեն իրբեւ առկագիր, այն է միայն մը վարդան Այբեկն: Կը մնայ ուրեմն այժմ՝ քննել ասոր առկաւոր գրուածքները համեմատելով առկաներուն հաւաքմանց հետ եւն, եւ այս է նիւթ յալորդ գլխուն (տես § 327):

(Ըարձակութիւն) 4. Յ. 8.

Յ Ե Լ Ե Դ Ե Ե Լ Ե

Դ Ո Ր Հ Ր Ե Ս Ո Ր Ը Վ Կ Ի Թ Ի Բ Ի Դ Ե

- 79. KARST DR. J. — Aussprache und Vokalismus des Kilikisch-Armenischen. I. Theil einer historisch-grammatischen Darstellung des Kilikisch-Armenischen. Strassburg, 1899. 87 74 էջ:
- 80. ԱՄՍԻՆՍՅԱՆ ԱՏ. — Պուշկին, նրա կենանը ու գործունէութիւնը: Տփ. տա. Մ. Կ. Ռուսին, 1899, 80, Կ-140 էջ: Գիծն՝ 40 կ.: (Թիֆլ. Հայոց իգատ. ընկ. Թ. 162):
- 81. ՔՆՍՐ Ա. Ս. Պուշկինի ծննդեան նարեկամանակի յիշատակներ: Ռազու, տա. Աթոք 1899, 80, Կ-14

1 Այսպէս «կան անքան որդածք» Կառուկոյ երկու խմբագրութեանը, համառոտ (ձագր. 1աջ. ԷԺԺ. Թ. 1172, Թ. 210ր-222ա) եւ ընդարձակ (ձագր. 1աջ. ԷԺԺ. Թ. 1192, Թ. 210. 58ա-62ա) Ասոր մէջ բաց է ներառել, Եսոյնայ, Եսոյնայ անսխմանքն կը յիշուի բնական (Թ. 2. 57ա) Գրեթէկ վարդանան առ թէ տեսանէի եւ ահա ծով հրեղեն զայր եւ ծանկեր թաքտարդ եւն: Տես նաեւ մեր «Գօթական» էջ 17, եւ նմաններ:

- 114 էջ: Գիծն՝ 50 կ.: (Թիֆլ. Հայոց իգատ. ընկ. Թ. 164):
- 82. ԱՄՍԻՆՍՅԱՆ ՆՍՐԱՅԷԼ. — Այբբանարան-Ընթացաւան նոր սոնդ: 1899 իգիտ. Տա. Մամուրեան. էջ փոքր 84. Գիծն է 1 իր:
- 83. ԳԱՋՆԻՍՅԱՆ Յ. Նուրիկոյ Հայոց գաւառաբարոյող: Վիլնիս 1899. 8. Եւ 124 էջ: Գիծ քր. 1.— (Ազգ. Մտնդ. ԼԿ. 2):
- 84. ԳԱՋՆԻՍՅԱՆ Վ. Գր. Վ., Հայք յՈղիսաթիւտալոսի Դոսնիսիտանիկոյ. Բ. Հատոր 1780—1826. 1899. 8. Որո՞ք Է-558: (Ազգ. Մտնդ. ԼԿ. 2) քր. 5.—
- 85. «ԲԱՆԱՄԱՆԻ», Հանդէս Գնախօսական, պատմական, լեզուաբանական եւ քննական: Հոր. Ա. Գիծը Բ: Պարես 1899: 80 էջը 97—199: Ցարեկան շոր գերք՝ 20 քր.:

79. — Տր. Կարսի այս հասարակական ուսումնասիրութեան վրայ՝ ուրիշ տեղում ընդարձակ պիտի խօսուի:

80—81. — Յարեւելանիս Գունիս Թուրքի մէջ (էջ 167)՝ մեր յարգելի աշխատակիցը Պր. Կ. Տիրբեան՝ Պուշկինի կենսագրութիւնը հետեւեալ խօսքերով կը կրէր. «Յարեւանի տնտեսութեան մէջ Պուստահայք շին ուղիբ անտարբեր մնալ: Հրատարակական ընկերութիւնը պարտաստած է բանաստեղծին ընդարձակ կենսագրութիւնը եւ անկէ զատ՝ բանաստեղծութիւններուն հայերէն մի փոքր շքեղ հաւաքածոյ, նոր թարգմանութիւններով:» Այս այս անհարկուած երկու գործերն են, զոր անհեշտ ունիք առկն Պր. Սո. Լեւոնցեանի գրէն ու երկրորդը՝ Ա. Մատարեանի, Գ. Գովհաննիսեանի եւ Կ. Կրտսէրիկեանի թարգմանութեանը:

82. Այսպէս իրոյնցիկ. — Այբբանարան-Ընթացաւան: Բեւեւ Գ. Հեղինակի առակից պատարագի «մանկիկներու... ստղծարան հայերէն ընթերցանութեան սովորեցնելու համար զիրարու սոյց եւ միանգամայն մտանքըական ընտելացանի մը պէտքն զգալով, յօրինած է, այսու ամենայնիւ փորձը կը ցուցնէ, որ այս մեթոտով յօրինուած դասագիրք մը Գ. Հեղինակին բազմաթիւ վրայ քուլ ծառայել, վասն զի ցարդ եղածներուն վրայ քուլը միայն նոր բան մ'աւելցուած չէ, միայն թէ կ'ենթադրուի թէ է ինգիրը ինչ պարունակի մը վրայ է: Աւելի զիրարայց եւ միանգամայն անհանձնիր ընթերցանութեան սովորեցնելու համար Մատենախօսութեանց մէջ ըստ բաւականի խօսելու ստիթ ունեցած ենք. ըսոյց զիսու որպար Գարամաճեանի վերականգնի վրայ եղած քննադատանքն մէջ ըստ բաւականի հակիրճ ու մեկին ծանօթութեաներ տրուած են Հանգիսի ներկայ տարւոյ թուրքին միայն մէջ:

Իսկ դասագրոյն մէջ զտեսուած պատկերներու վրայ խօսելը զանց կ'աւանու՞մ, վասն զի շատ վերի կ'ընդր եղած են. այսպէս զ. օ. Աստագոտաւորի մէջ տակ՝ նաւակ գրուած, ազանոյն խօսելի հաւ, սագի մը տակ՝ բազ եւն:

83. Գալուստիան Ս. Եւրոպայի Հայոց քառասունամեայ Մեր յարգելի տնտեսակցին այս ուսումնասիրութեանը՝ մեր ընթերցողաց ծանօթ ըլլալուն աւելորդ կը համարենք վրան խօսելը: — Այսչափն աւելցնենք որ թերթիէս հանուած այս

ուսու մեթոդները՝ ունի գեղեցիկ յառաջարկներ, եւ վերջը՝ Յաւելից եւ ուղղեցը՝ անսնով ցանկ մը։

84. Վ. Յ. Գովիլիեանի այս գործն ալ թերթէն հանուած ստուար ու հետազոտական հասար մըն է՝ «Հանդէս», մէջ լլայ տեսան՝ կիսով շափ կրկնուած։ — Այլոց կը թողու՞ք այս կարեւոր գործոյն վրայ խօսիլը։

85. «Բաւաթը», Հանդէս հնարասական, պատմական, լեզուարական եւ քննական։ Բանասիրական պարբերականն առաջին գիրքն արդէն ծանօտացուած ենք մեր ընթերցողոցը («Հանդէս», 1899, էջ 153—51)։ Այժմ՝ լլայ տեսան՝ էրկերոց գիրքը՝ նոյն ուղղութեամբ եւ նոյնպէս շնորհաբանականութեամբ, բայց նաեւ նոյնպէս վիճամտիկ։ Միայն կողը կը ներկայանայ այժմ՝ սպազբուրութեամբ։

Հնարասական բաժինը կը սկսի պարբերականին հրատարակչին՝ Կ. Յ. Բասմաճեանի կրկին յօդուածներովը։ Առաջինն է «Հայկական կամ Տնօպեան նոր արձանագրութիւն մը», (էջ 97—101) տեղեկագիր մ'որ նախ Արեւելագիտաց ժԱ Համաժողովին մէջ Ի Պարիս կարգուած էր, եւ որ այժմ լլայ տեսած է նոյն ժողովին Տեղեկատուութեանց մէջ (Actes du onzième Congrès International des Orientalistes. I. Section, Paris 1899, p. 257—259; K. J. Basmadjian, Une nouvelle Inscription Arménienne ou Vannique). Այս արձանագրութիւնը՝ սեռն իսրայելիկ շոր կողմէ բոլորածն գրուած՝ գտնուած է Արմուրի մօտ Շահար գեղը՝ Մերտալ արքեպ. Սմբատեանցէն, հրատարակուած անկէ («Արարատ», 1896 Նոյ.) եւ մեկնարանուած նոյն իսկ բանասիրեն ուրիշ տեղ մը («Բզմ», 1897 Փետր.)։ Հոս նոյնը հրատարակուած է ընթացով, թարգմանութեամբ եւ լուսարանութեամբ։ Ասոր յարակից է երկրորդը՝ «Դազանլի գիւղի արձանագրութիւնն», (էջ 102—104), համանման նախընթացի բոլորածն, Արմուրի Դազանլի գիւղի գտնուած 1886ին Մերտալ արքեպ. Սմբատեանցէն։ Երկուքն ալ Արգիտախի՝ Մենուանայ որդւոյն կնիքածն պաշտոններուն աշնանագիրքն են։ — Ասանց կը յաջորդէ «Տեղեկագիրք Ի վերայ հետազոտական ուղեւորութեան մը Բէլք եւ Ղէման Գերմանացոյ ընդ Հայոց», (էջ 105—114), զոր Յ. Յ. Ճէլալի թարգմանած է գերմաներէնէ, Բնագիրը լլայ տեսած է Բրուսելոյ Գիտութեանց Ճեմարանի Տեղեկագրոց մէջ (Sitzungsberichte, 1899, VII, 116—120)։ Մեր ընթերցողոց արդէն ծանօթ է այս տեղեկագիրն, որուն թարգմանութիւնը գրիքն նախընթաց թուով («Հանդէս», 1899, էջ 281—284)։ — Բասմաճեանի հասարձ «Կապագովիլացիք եւ Բետաջիք», (էջ 115—118) համառու քաղաքացի մըն է Պր. Ըանուրի քանի մ'ամիս յառաջ հրատարակած ընդարեակ մէկ գործքէն (Chantre, Recherches archéologiques dans l'Asie occidentale: Mission en Cappadoce, 1893—1894. Paris 1899), ուր նոյն հանրածանօթ գիտնականն անկիւտած է կապագովիլիոյ եւ Կիլիկիոյ մէջ իւր կրկին ուսումնական ուղեւորութեամբքն ու հետազոտութեամբք

լատական հնարասական նիւթերը։ Քաղաքացիքն նիւթն է միայն քեանացոց մասին նոյն գրքին մէջ արուած տեղեկութիւնք։ — Բանասիրտ առաջին գրքին մէջ կային Պապաստի գործէն թարգմանուած տեղեկութիւնք Կ. Պուլայ երկու «յուս նասայկական» եկեղեցիներու մասին։ Այժմ՝ Բասմաճեան կը լրացընէ այս տեղեկութիւնքը՝ նկարագրելով «Ս. Նիկողայոս եւ Ս. Հռիշտական տեղեկեցիքը» (էջ 119—130) քեֆէլէթ թաղին ու Պալատի, անոց արձանագրութիւններսն եւ։ Պատմական բաժինը կը բացուի հայագետ Ա. Կարիէրի շատ հետազոտական մէկ գրութեամբ, որուն նիւթն է՝ «Լեւոնի Ե. ընծայեալ Վաբլ Ուիլի» (էջ 131—140)։ Երանօթ է որ Հռուսոյ քահանայապետը ժԱ դարէն Ի վեր սովորութիւն տեսին վեհապետաց եւ զշուլից «սոկեղէն վարդ», ընծայել իբրեւ մեծագոյն պատուանշան։ Արդ նոյն պատուանշանն ընդունած է նաեւ Լեւոն Ե (որ 1375—1382 գեղի էր Ի Գահրէ, յետոյ Երուսապարեցու ու մեռու.) պարագայ մը զոր պատմած է միայն Յովհ. Դարգէն (Ժմեկը, հայ թերթ), Պետր. 1891, Ղ. ՃԼԸ գրելով թէ «Եռ նմա (Լեւոնի) որբական Հայոյն մեր զպատուական վարդն իբրեւ քան զանեանի սպիտակուորի»։ Հայագետէն, որ անկէ ստեղծող պարզարանած է պատմական այս կէտն իւր անկէ պարզաներով, կը հարգող է նաեւ վաշտական տեղեկագիրն Ավինեանի քահանայապետական պատմութեան արձանագրութեանց առմարին՝ 1883 յունի 2 թուականաւ, որ արձանագրուած է նոյն վարդին ոսկոյ շափն, արժէքն եւն, սոկեղի վարդեպետն անուանին՝ որ է հռչակարար Յովհ. Բարթեղի Սինեանի։ Բնագիրը հրատարակած էր արդէն Միւնչը (E. Müntz, Giovanni di Bartolo da Siena եւն, Ի գիրս Archivio storico italiano 1888), Ոսկոյն քանակը կը ծանուցուի «1 մարկ, 3 անիկ եւ 18 գինեար սոկոյլ Ի 20 կերտաց», ծախուց բոլոր գումարն՝ 493 փլորին Ասեանի, այսինքն մեր արդէ շափերով իբր 326 դրամ՝ 1133 Փր. արժուրթութեամբ։ Կը ցաւիք որ չէիք կարող հոս աւելի մանրաստեղծութիւնք յառաջ բերլը։ — Ըստ համառու կտոր մըն է Մարկիւս հայ գրականութեան մէջ» (էջ 141—143), որուն հեղինակն է. Երանիկ արքան նոր հայագետ մըն է՝ աշակերտ Մարտեանի եւ ուսումնակից Հիլեանայի, որնք ծանօթ են մեր ընթերցողոց, նիւթը ընթաց կարգուց ընդէմ Մարկիւսի գրոց համառու պաշտպանութիւն մըն է, հակառակ Հուսնայի կարծեաց (անոր Dogmengeschichte գրոց մէջ) որ մտացածին կ'ուզէ համարել Ենլիկ յիշած Մարկիւսեան քարոզութիւնքն։ Նոյն նիւթոյ վրայ հայագետն այլոց ու գրած է ուսումնասիրութիւն մը (Revue de l'Orient chrétien, I, 461)։

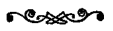
Լեզուարական բաժնին մէջ կը գտնենք քանի մը մանր գրուածքն՝ Մէյնէ հայագետն այսինքն «Հայերենի մէջ յանձն ներգոյսակար» (էջ 144—146)։ — «Հայերենի մէջ քանի մը միաժան կատարականութիւն մասին» (էջ 147—49)։ — «Հայերենի մէջ Գեղանուան արձաններու եզակի սեռականք» (էջ 149—150) եւ «Աշխարհարարի

մէջ ազգական անուանց սեռական -ըմլ, (էջ 151-152):

Այս անգամ կայ ազգագրական բաժին մ'այլ, միակ յօդանամ մը էր. Թ. Աճառեանի՝ «Գնչուերէն հէքերու մը նմանութեամբ հայկականին», (էջ 153-160): Գնչուերէն հէքեամթը հրատարակուած է Պասպատի գործին մէջ (A. Paspati, Etudes sur les Tchighianés են, p. 600-5), իսկ հայկականն երեք ձեւով կայ, ամենէն ճին՝ Մշեցոց «Անիստ սիւրին, հէքեամթը (հրատ. Մ. Հայկուեի՝ «Արարատ», 1896, էջ 557-60), եւ երկու ուրիշ ձեւ ալ Տփղիսեցոց թով (Հմմտ. Գեորգ Տէր-Աւետարանի, «Թիփլիսեցոց մտաւոր կենսաբն», են, 1885, էջ 356-61 եւ 342-5): Չորս ձեւերն ալ ընդգրկուորեն յառաջ բերուած են համեմատութեան համար:

Բնականապէս շարունակուած է հոս ալ «Մասնագրական» բաժինը (էջ 161-167), այսինքն «Յուցակ հոյերին ձեւապատկերային մասնադարանին Պարսի», ևս ցուցակագրուած են՝ թիւ 3 (Suppl. 83) թղթեայ բարբէր Սաղմոսարան մը ԹՊԳԳ (== 1614) թուականի Արթանէս անուն գրքէն. — Թիւ 4 (Anc. fonds 3) թղթեայ բարբէր Սաղմոսարան ՋԷԳ (== 1525) թուականի գրուած Կ. Պոլիս Յովհ. արեղայէ. — Թիւ 5 (Anc. fonds 2) թղթեայ բարբէր Սաղմոսարան ԹՃԼԱ (== 1682) թուականի գրուած երեսիս դպրէ: — Այս անգամ կրուած էր գտնելու «Մասնաբնական» բաժին մը (էջ 168-177), զննադատութիւնը նոր հրատարակութեանց, Ի վերջոյ՝ «բնական» բաժնին մէջ (էջ 192-199) էջ շարունակ ԅարգայապատի Սուքիտա Վ. Պարսեանի իւր «Մովսիսի խորհանցոյ Պատմ. Հայոց ուղարկեալ եւ ծանօթարանեալ», որով կ'ուարարէ իբրքն ալ:

«Բանասեր», ըստ այլո՛մ նոյն շուրջ՝ որով սկսաւ՝ կը ձգար շարունակել եւ նպաստել Հայոց հնութեան լուսարարութեան բան մ'որ բարձրակ է, եւ արժանի քաջախելութեան ամէն կողմանէ: Երկրորդ գիրքն աւելի զարգացում ալ կը ցուցնէ, ունենալով նոր ալ բաժիններ, եւ հետաքրքրական պարունակութիւն: Բազմաչէ էր, որ անիսով հրատարակիլը պատշաճ ձեւառութիւն գտներ ընթացող հասարակութեան կողմէ՝ իւր օգտակար թերթի շարունակելու եւ հեղաձեւեռ ւ. Յ. Տ. օգտցնելու:

ԱՅԳՑՄԵՆ ԹԵՐԹԵՐԻ ԹՊԿԵՓՈՆՑ

1. Իսկուտարի կնձին: — 2. Յովհաննէս Արթինեան եւ իւր քնարանը: — 3. Արշալոյս եզրպատանայ նոր լրագիր մ'ալ: — 4. Հայ արձանագրո՞ծ մ'Ե Պարս:

1. Ի-Յ-Գորի ինչն: «Անահիտ», մէջ (1899, թ. 8-9) այս վերնագրին տակ՝ կը կարգանք. «Պ. Արամ Թահթաճեանն, նախկին աշակերտ Կ. Պոլսոյ Ազգային կեդրոնական Վարժարանին, ճարտարագիտ. Բարբիթ Գեղարեւեստեց Վարժա-

րանէն, յղացած է 1900ի Յուցահանդէսին համար շատ ինքնատիպ ու գեղեցիկ ծրագիր մը, ուր իւր արեւելքի թմաւեր օւ ճոն երեսակայութեանը կը միանայ սուրբ օւ ճարտար արուեստի մը հնարագիտութիւնը: Այս ծրագիրը անսարկուսիկ կերպով կրուած է ցուցահանդէսին ամենէն փայլուն յաշուողութիւններէն մէկն ըլլալու, եթէ գտնուին դրամատէրներ, որոնք գնահատեն եւ իրագործեն զայն: Գրանատէրները գտնելէ առաջ, Պ. Թահթաճեանն արդէն իսկ բարդը ունեցած է Բարբիթեան քննադատութեան կողմէ իր ծրագիրը գովեստներով ընդունուած տեսնելու. ծանօթ գեղարեւեստական քննադատը Պ. Գրոնց ծուռուտէն, «Լ'Արշիթէթիւր», շրթաթմբերթի մէջ, այդ ծրագրին կը նուրբ ամբողջ յօդանամ մը՝ որմէ կը քաղենք հետեւեալը:

«Պ. Արամ Թահթաճեան գաղափարս ունեցած է Եան-ար-Մարին մտերք Տփղոյ ծառ մը կառուցանել, զոր կ'անուանէ «Իստիտուտի կնձին», ... այս անտառական յիշատակարար յիռուն մեզք բարձրութիւն պիտի ունենայ եւ հինգ յարկի պիտի բաժնուի: Կեդրոնայալը (sous-sol) պիտի յատկացուի սպասարկութեան սենեակներու եւ յարակից մասերու: Գեանայարը (rez-de-chaussée) լուսացայտ աղբիւրներով եւ ընդարձակ պատշգամներով զարդարուած, պիտի պարունակէ նուազադաս մը որուն կեդրոնը պիտի գտնուի երաժշտասեր, Թատակաճիւր արտաբուսա քառակուսի եւ ներքուստ անկիւններուն մէջ՝ թուրքական ձեւ ըլլալով, վիթխարի վերամշտներ (ascenseur) հասարակութիւնը պիտի առաջնորդեն վերի յարկերը, որոնք ամենքն ալ գրեթէ միեւնոյն ձեւով շարակարգուած պիտի ըլլան: Ճեմեղներուն մէջէն որոնք իրարու պիտի կրցուն կեդրոնական դարաստափով մը՝ այլեւաները պիտի մտնեն պերճաբէ կահուարուած պորներու (pavillon) մէջ, ուր մտնող արդի հանգստաւետութիւնը պիտի վայելեն: Եարկերը, վարդակի (rosace) ձեւով համապատասխան յատակաքիտներու վայր շինուած պիտի հաստատանդունին զինքն ըսնող մետաղեայ ստեղծով, տերեւալից ճիւղեր՝ բնածուարուած գոյնզոյն ծաղիկներով եւ սոսի պտուղներով, որոնք գոյնները պիտի արթննան, կենդանանան, շարժուան, լուսավառնին, հպարտաւոր ելեգանակալ լայնքով հըրե հախին եւ պիտի կարծել ասն թէ ատիկա մշտապէս ու վիթխարի հրախաղալութիւն մըն է, շարուցիչը շքեղութիւններով, «Ազար օւ մէկ գոյնները, ու մէկ աներեւոյթ օգիտն ձեւաբով արձակուած: Այս բանաստեղծի ծրագրին զարձարութիւնը շուրջ 600.000 Թրանքի պիտի յատի, հեղինակն ըսելուն նայելով: Հմմտ. ... մեր գոյնի թուանշաններով եւ հաշիւին ուսուցիչի երկրաբար լուսութեամբ շերտաշինելը թմաւին վազը այն խոյարարեալ թիւեաներուն զոր Պ. Արամ Թահթաճեանն, իրրեւ ճմարտաւ արեւելքի, կապայտ միջոցին մէջ կը թռչնէ: ... Սակայն մեր երեսուցար պաշտանակիցը երեսուցար ետեւէ երթալով չէ բուսականացած, ամէն բան հաշուած նախատեսած է: Չե՞մ կրնար ճանրամանորէն բացտարել իր կառուցանան յորինուածութիւնը, որ ինձի շատ հնա-